

Можна зробити висновок, що процес формування фінансових агропромислових груп може проходити одночасно в кількох напрямках: перший набув сьогодні найбільшого поширення, але в перспективі, в міру розвитку і стабілізації фінансової системи країни, цей напрям вважатиметься перехідним, або ж зовсім припинить своє існування; другий – відіграватиме суттєву, але не головну роль у діяльності агропромислових підприємств, бо його застосування можливе тільки до "сильних" компаній; третій – досить перспективний, хоча на сьогодні йому немає аналогів, він відповідає ідеї прискорення НТП, підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції.

Отже, фінансово-агропромислові групи створюються з різних причин, але головні з них такі:

- проведення узгодженої інвестиційної політики по всій групі об'єднаних підприємств;
- об'єднання малих, середніх та великих підприємств в єдиний технологічний комплекс для випуску конкурентоспроможної продукції;
- проведення спільної технологічної політики при освоєнні нових технологій;
- об'єднання підприємств за регіональним принципом з метою комплексної переробки продукції.

### Література

1. Статистичний щорічник Львівської області за 2000 рік. – Львівське обласне управління статистики. – Львів, 2001. – 440 с.

2. Стельмах О. А. Транскордонне співробітництво в системі регіональної політики України// Україна в XXI столітті: концепції та моделі економічного розвитку: Матеріали доп. У Міжн. конгресу українських економістів. – Львів: Каменярь, 1997. – 130 с.

УДК 330.101.541:338.12

Доц. Є.Й. Майовець – Львівський НУ  
ім. Ів. Франка

### АГРОБІЗНЕС І ЦІНОВА ПОЛІТИКА СУЧАСНОГО АПК

Розглядаються проблеми аграрного бізнес та цінової політики підприємств аграрного сектору.

**Ключові слова:** агробізнес, ціна, маркетинг, інвестиції.

*Doc. Ye.Yo. Majovets – Ivan Franko NU of Lviv*

### Agribusiness and price policy modern APK

Analyzed to view the problems Agrobusiness and price politicians enterprise agrarian sector of economy.

**Key words:** the business, the price, marketing, investment.

Досвід України останніх років підтвердив, що колективним господарством важко виживати в умовах вільної конкуренції. Вади колгоспної системи – брак стимулів та незалежності думок у членів господарства; низька продуктивність праці, капіталу та плутанина, коли змішуються соціальні та економічні цілі, ніяк не можна компенсувати перевагами спільного виробництва.

Колективні господарства і селянські спілки постійно та невблаганно втрачають свій ринок.

Тому основу сучасного аграрного виробництва становлять дрібні підприємства: фермерські і особисті підсобні господарства. У 2000 році ними вироблено 57,4 % валової продукції, з них 51,3 % рослинницької і 65,6 % тваринницької [4, ст. 3].

Дрібнотоварні виробники здатні виробити високоякісну продукцію, швидко та ефективно реагувати на попит споживачів, мати комерційний успіх в умовах конкуренції. Малий бізнес має високу мобільність, раціональні форми управління, послаблює монополізм і посилює формування конкурентного середовища.

Дрібні селянські господарства на етапі перехідного періоду демонструють кращі результати господарювання, ніж виробничі кооперативи та господарські товариства. Ця закономірність простежується не тільки в Україні, але і в інших постсоціалістичних країнах. Наприклад, у 1999 році в Словаччині господарський рік беззбитково завершили тільки дрібні селянські господарства, забезпечивши прибутковість майнового капіталу, на рівні майже 4 %, а в розрахунку на власний майновий капітал – близько 5 % [7, ст. 112].

Але малі підприємства, навіть випускаючи конкурентоспроможну продукцію, не можуть реалізувати цю перевагу в повному обсязі. У них немає об'єктивно практики використання всього комплексу засобів конкурентної боротьби: створення позитивного іміджу, ефективних методів стимулювання та проникнення на ринок, правильної сегментації на ринку та цінової політики. Тобто всього того, що становить комплекс маркетингу сучасного аграрного бізнесу.

Маркетингові конкурентні переваги продукції на ринку – це передусім, контроль за використанням ресурсів щодо впливу їхньої ціни на рівень конкурентоспроможності та пошук шляхів зниження вартості виробництва, вивчення особливостей попиту на внутрішньому та зовнішньому ринку, позиціонування власної продукції, розробка ефективної стратегії збуту продукції для отримання найвищої ціни. У цьому випадку витрати на маркетинг не залежать від співвідношення попиту та пропозиції на продукцію і займають значну частку у споживчій вартості, що пов'язано з недостатнім розвитком інфраструктури сільськогосподарського ринку тих же малих підприємств.

Потрібно також врахувати різке послаблення економічної захищеності товаровиробників агропромислового комплексу, коли держава не регулює ціни на матеріально-технічні ресурси, а галузь змушена протистояти діям монополістів у сфері матеріально-технічного постачання і сервісу. Цю проблему не вдалось вирішити за допомогою дотацій і компенсацій із державного та регіонального бюджетів. Механізм дотацій і субсидування був зрівняльним, не забезпечував цільового і раціонального використання виділених засобів, а списання і пролонгація боргів за виданими кредитами некредитоспроможним позичальникам створювали неоднакові економічні умови господарської діяльності для ефективних агропромислових організацій. Зате створюються необмежені можливості для зловживань та фінансових пору-

шень. Наприклад, Державний лізинговий фонд, який надавав сільгоспвиробникам техніку в лізинг, не особливо цікавився їх платоспроможністю. Користуючись моментом, деякі підприємства (в тому числі і банкрути), набрали стільки техніки, що не змогли би розрахуватися за неї протягом десятків років. Найбільше фінансових порушень виявлено при використанні іноземних кредитів, наданих для придбання комбайнів "Джон-Дір". За матеріалами КРУ в 1995 році аграрії отримали 1000 машин на загальну суму 247 млн. доларів. Розрахуватися вони повинні були протягом п'яти років, поставляючи в Держрезерв зерно 3-го класу. Але у встановлений термін агрофірми погасили тільки половину кредитів [3, ст. 64]. З огляду на ці проблеми потрібно продовжувати роботу з формування національної кредитно-фінансової системи обслуговування товаровиробників агропромислового комплексу з урахуванням досвіду країн, що мають розвинуту економіку, де поряд із заходами державної підтримки широко застосовують засоби сільськогосподарських товаровиробників на кооперативних принципах.

Важливу роль в умовах перехідної ринкової економіки набувають ціни. Вони стають одним із головних економічних регуляторів процесу відтворення в аграрному секторі. Необхідно зауважити, що розвиток сільського господарства нині блокований диспаритетом цін на сільськогосподарську і промислову продукцію. Наприклад, щоби у 1998 році купити комбайн "Дон 1500" потрібно було продати пшениці третього класу в 14,7 рази, молока – в 16,2, великої рогатої худоби – в 21,2 рази більше порівняно з 1990 р. [4, ст. 363].

Недостатня обґрунтованість розрахунків цінового паритету, а також недоліки, які склалися в економічних відносинах між контрагентами на ринку сільськогосподарської і промислової продукції призвели до різкого зростання кількості збиткових неконкурентоспроможних підприємств галузей рослинництва й особливо тваринництва. Тут диспаритет цін став настільки значним, що в багатьох випадках спричинився до банкрутства.

Паритет сільськогосподарських промислових цін, їх співвідношення відоме в економічній науці під назвою індекс Тимошенка відображає певні циклічні коливання [5, ст. 2]. Циклічність значення цього індексу залежить від особливостей циклів обох індексів цін. Низьке значення індексу Тимошенка, як правило, передує або збігається з фазою економічного пожвавлення. Низьке значення цього індексу можна кваліфікувати, як чинник що породжує пожвавлення ділової активності, оскільки збільшення різниці між ціною кінцевого продукту і ціною на сировинні сільськогосподарські ресурси сприятиме збільшення прибутку промислових підприємств, а в деяких випадках навіть зменшуватиме видатки домогосподарств на продукти харчування. Домогосподарства матимуть змогу більше своїх доходів витрачати на придбання промислових товарів. Високий рівень цього співвідношення відповідає часто фазі піднесення та фінансового обмеження і передує чи збігається в часі з фазою рецесії. Такі висновки свідчать про те, що цикли значень індексу Тимошенка є одним з важливих чинників загальних ділових циклів, а це дає змогу прогнозувати і навіть запобігати змінам сукупної ділової активності.

Однак, за допомогою теорій ділових циклів неможливо пояснити депресивний стан вітчизняної економіки в останньому десятилітті. На наш погляд, помилково було б вважати коливання обсягів сільськогосподарського виробництва та занепад аграрного сектора визначальною причиною обвалу обсягу національного виробництва, якого зазнала Україна; він є тільки однією з причин. Багато фахівців вважає, що саме аграрний сектор – один з найперспективніших і здатний забезпечити піднесення вітчизняної економіки.

Сезонний характер виробництва сільськогосподарської продукції, через обсяги пропонування продукції – приводять до зміни рівня біржових цін. Наприклад, під час збирання врожаю того чи іншого продукту пропозиції його на біржі, як звичайно, значно перевищують обсяги попиту, що призводить до зниження цін. У такі місяці простежується поступове і стійке зростання цін. У весняний період ціни досягають максимального рівня. Однак, незважаючи на це, у разі визначення рівнів біржових цін на товари передусім, треба враховувати їхню мінімальну межу, нижче від якої вони не можуть опуститися за умов нормального функціонування ринку. Йдеться про державне гарантування одержання сільськогосподарськими виробниками доходів, необхідних для розширеного відтворення.

Потрібно якнайоперативніше визначити нижню цінову межу, тобто ціну підтримки на продукти, передбачені державними програмами. Вона могла б стати стартовою для біржових торгів. Далі треба ввести вартість землі до складу аграрного виробничого капіталу.

Політика підтримання мінімальної ціни, яку використовують багато країн і яка є вищою від рівноважної, полягає в тому, що надлишок пропозиції викуповує уряд за ціною вищою від рівноважної. Від таких заходів уряду виграють фермери бо зростають їхні доходи, а держава несе великі витрати на її придбання і зберігання, посилюється податковий тягар на платників податків. Втрачають від таких заходів держави і споживачі сільськогосподарської продукції, сплачуючи ціну вищу від рівноважної і споживаючи менше продукту.

У деяких випадках різниця між ринковою ціною і ціною підтримання суттєва. Наприклад, у США ціна на цукор учетверо перевищує ціну світового ринку. Використовуючи політику компенсації, різниці цін, уряд запроваджує гарантовану мінімальну ціну. Однак, продукцію продають на ринку за ціною попиту. Різницю між ринковою та гарантованою мінімальною ціною уряд виплачує фермерам у вигляді дотацій. Ця програма є ефективнішою від попередньої, оскільки всю продукцію продають і немає надлишків. Уряд при цьому не несе витрат на зберігання, а витрачає кошти із держбюджету на дотації [4, ст. 363].

Для підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції держава повинна регулювати ціни шляхом дотацій, щоб сільський товаровиробник міг конкурувати з демпінговими цінами на продукцію імпорту, і створювати вітчизняним товаровиробникам можливості виходу на зовнішній ринок.

Україна фактично не дотує своїх виробників. Прикладом може бути ринок молокопродуктів. У 2001 році сільгоспвиробниками було вироблено 13,4 млн. тон молока на суму приблизно 8 млрд. грн. Частка приватного сек-

тору становить 72,9 % і має тенденцію до зростання. Якщо розглядати структуру реалізації молока в 2001 році то вона була така: 72 % молока реалізовано молокозаводам, 20,9 % на продуктових базарах, 2 % по бартеру і близько 5,1 % населенню через систему харчування, в рахунок натуроплати [7, ст. 30]. Приведені вище статистичні дані свідчать про те, що майже 3/4 молока реалізується молокопереробним заводом. Значна частка закупленого молока йде на виробництво сухого молока і казеїну. В 2001 році Україна зайняла 9 місце в світі по виробництву сухого молока і 5 місце по обсягах його експорту. Частка сухого молока в експорті молочних продуктів становить 60-70 %. У 2001 році сухого молока було експортовано на суму понад 100 млн. дол.

Внаслідок відсутності ефективної експортної політики молокопродуктів, відсутності дотацій, галузь опиняється на грані того, що 50-60 % підприємств виробників сухого молока необхідно закрити і залишити тільки виробників цільномолочної продукції. Це приведе до надмірної пропозиції, перенасичення ринку і падіння закупівельних цін на молоко.

Це в свою чергу обумовить подальше зниження доходів селян враховуючи, що основними виробниками молока є селянські господарства. Для порівняння дотації держави на 1 тону сухого молока в США становлять 950 дол., в Польщі – 300 дол., в Європі – 500, а на 1 тону вершкового масла – 1500 дол. [7, ст. 68]. Як у таких умовах виробляти сухе знежирене молоко і експортувати його? Адже ми стараємося продати цей продукт в ті країни, де на нього така висока дотація.

Підтримка аграрного сектора знаходиться під пильною увагою урядів не тільки розвинутих країн Заходу, Америки, але і колишніх постсоціалістичних країн. Зокрема інституційні витрати (прямі і непрямі) на підтримку аграрного сектору Чеської Республіки склали в 2000 році 19 808 млн. крон. В цьому ж році сукупна підтримка аграрного виробництва становила 1,3 % валового внутрішнього продукту Чеської Республіки, що відповідає частці аграрного сектору Європейського Союзу у ВВП ЄС [8, ст. 38].

Для повної реалізації цих та інших питань аграрного бізнес та цінової політики, підтримки доходів сільськогосподарських товаровиробників доцільно створити спеціалізовану інформаційну систему – моніторинг продовольчого ринку, ціновий моніторинг, моніторинг електронних комунікацій, прогнозно-аналітичні та інформаційні центри на засадах застосування комунікаційних технологій, комп'ютерної техніки. На державному рівні доцільно створити своєрідний консорціум комерційних банків, який випускав би земельні ошадні сертифікати. Розміщення та реалізація їх могла б поліпшити кредитне забезпечення аграрного сектора економіки. Кредитні плани консорціум складав би напередодні кожного року на підставі відповідної програми у вигляді балансу потреби у сільськогосподарській продукції.

Важливим варіантом фінансового забезпечення, як відомо, є залучення зовнішнього інвестора. Треба вважати недопустимим те, що в Україні немає своєї системи оцінки інвестиційного клімату країни та її регіонів. Тому іноземні інвестори орієнтуються на оцінки інвестиційного клімату в Росії,

яка без участі українських експертів не завжди об'єктивно репрезентує інвестиційний клімат в Україні, зокрема не на користь українського АПК.

В системі сучасного аграрного бізнес важливе значення набуває своєчасне і якісне забезпечення виробників матеріально-технічними ресурсами. Особливо – це стосується приватного сектору аграрного виробництва і якісних змін, які в ньому відбуваються. На кінець 2001 року в Україні нараховувалося 40,8 тис. фермерських господарств. При загальному зростанні їх з 35,9 тис. в 1999 році до 40,8 тис. у 2001 році має місце об'єднання фермерських господарств. Якщо на кінець 1999 року одне фермерське господарство обробляло в середньому 32 га землі то в 2001 вже 62,1 га. [2, ст. 60].

Як показує практика запас міцності у новій формації аграрних виробників колосальний. Вони вже зараз значну кількість своїх проблем вирішують самостійно без зовнішньої допомоги, але при цьому зацікавлені в компромісах з боку постачальників матеріально-технічних засобів. Об'єднання фермерів у різноманітні кооперативи, дозволяє легше вирішувати питання придбання техніки, добрив і засобів захисту рослин, отримання кредитів у банках

В цих умовах комерційним банкам вже зараз необхідно починати переглядати свою інвестиційну політику стосовно сільського господарства. Досвід минулих років показує що АПК здатний повертати кредити.

Важливого значення набуває цілеспрямоване кредитування сільськогосподарських підприємств, що реформувались зі зниженими відсотковими ставками. Однак, пільгові кредити, як і державна допомога, сьогодні надходять, головню, керівникам господарств, наближеним до адміністрації.

Податки, які сплачує сьогодні селянин, є символічними, тому вони не вирішують цих проблем. Проте у майбутньому податки, як і у всіх цивілізованих країнах, будуть врегульовані (значно підвищені). Про – це знають селяни, і через те не дуже виявляють ініціативу щодо розширення свого господарства. На законодавчому ж рівні держави системі оподаткування поки що не приділяють особливої уваги, чекаючи, коли селянин достатньо набере землі і розвине своє господарство; тоді можна буде ухвалити й нові закони про оподаткування. Такий шлях призведе до зневіри селянина. Ці проблеми треба вирішувати відкрито, послідовно, поступово; селянин повинен знати, що земля є в його приватній власності, що умови виробництва, як і система оподаткування, будуть стабільними. Такі можливості закріплює новий Земельний Кодекс України.

## Література

1. Бізнес 2002, № 17, 29 квітня.
2. Большой клиент// Бизнес, 2001, 12 ноября, № 46.
3. Економіка України: десять років реформ/ За ред. З. Ватаманюка та С. Панчишина. – Львів ЛНУ ім. Ів. Франка, 2001. – С. 64.
4. Михасюк І., Герасимчук А. Становлення і розвиток приватних агроформувань. Львів. – 2000. – С. 363.
5. Опришко О. Де гроші? Бізнес, 2001, № 48, 26 листопада
6. Поддержка аграрного сектора Чехии// Экономика сельского хозяйства России. 2002, № 3.

7. *Správa o polnohospodarstve a potrazinarstve v Slovenskej republike*, 2000 (Zelena Sprava Bratisva, 2000. – P. 110-112).

8. *Timoshenko V.* The Role of Agricultural Fluctuations in the Business Cycles// Michigan Business Studies. 1930. vol.2, № 9.

9. *Янків М. Д., Майовець Є. Й., Реверчук С. К.* Попит, пропозиція та ціни на ринку сільськогосподарської продукції – Львів: Діалог 1998.

УДК 330.15:504.06

Доц. Л.С. Гринів, канд. екон. наук – Львівський НУ ім. Ів. Франка

## ІННОВАЦІЇ В ДОСЛІДЖЕННЯХ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Розглядається актуальні проблеми теоретичного моделювання економіки з урахуванням екологічних обмежень. Аналізуються особливості сучасних взаємозв'язків між природою та економікою, ролі в ній природного чинника, взаємозалежності між природним та людським чинником, тощо.

*Doc. L.S. Gryniv – Ivan Franko NU of Lviv*

### Innovation in research of economic theory of sustainable development

The author analyses peculiarities of contemporary relations between nature and economics, the role of nature factor, mutual dependence between nature and human factor, etc.

Сьогодні особливо актуальними є проблеми теоретичного моделювання економіки з урахуванням екологічних обмежень. Орієнтиром для їх розв'язання є вимоги та завдання, зазначені в Концепції сталого (збалансованого) розвитку світу, прийнятої ООН 1992 року.

В сучасній економічній літературі склалося декілька напрямків цих проблем. Активно аналізуються особливості сучасних взаємозв'язків між природою та економікою, ролі в ній природного чинника, взаємозалежності між природним та людським чинником, тощо. Сьогодні проводиться пошук оптимальних економічних механізмів раціонального природокористування, відтворення та охорони НПС, в т.ч. системи економічних оцінок в цій сфері. Формуються нові наукові напрямки. Однак, підводячи підсумки розвитку відповідних наукових досліджень на межі XX і XXI століть, можна констатувати, що на жаль, попередні дослідження та економічні механізми раціонального природокористування не дали вагомого результату. Про – це свідчить практика сучасного господарювання та бурхливе зростання останнім часом природних криз та катастроф.

Такий стан речей значною мірою є наслідком відсутності деяких теоретичних розробок та наявності певних "білих плям" в теоретичній економіці. Так, марксистська політекономія, постулатами якої користувались донедавна постсоціалістичні держави розглядала економічну структуру природокористування, як сукупність виробничих відносин суспільства [1]. Це фальсифікувало реальні проблеми природокористування. Помилковим було трактування природних ресурсів як форми дармових благ природи та повне абстрагування від їх економічної, а отже вартісної суті. Дальше, в так звану "епо-

ху розвинутого соціалізму" пропонувалось введення системи економічних оцінок природних ресурсів. Так, К.Г. Гофман вважав, що "під системою економічних оцінок природних ресурсів необхідно розуміти систему централізовано встановлюваних нормативів максимально допустимих затрат на збереження даного природного блага і нормативів мінімально допустимої ефективності експлуатації природних багатств" [2]. Такий суто затратний підхід не давав відповіді на питання адекватного відображення якісних (споживчих) властивостей того чи іншого виду природного ресурсу В цьому контексті більш досконалим і глибшим є, на нашу думку, рентний підхід до економічної оцінки природних ресурсів, що дозволяє враховувати відносну цінність дефіцитних природних ресурсів. Залежно від виду природних ресурсів, що відрізняються специфікою виконання тільки економічної функції науковцями були запропоновані різні методичні підходи до рентної оцінки природних ресурсів [3]. В цілому можна погодитись з Л.Т. Мельником, що "рентна група оцінок відображає верхню межу умовних цін (орієнтованих на споживача при результатному підході) або нижню межу (при затратному підході, орієнтованому на безпосереднього природокористувача – видобувача) [4]. Така рентна оцінка в умовах перехідного етапу до ринкової економіки може бути вихідною при формуванні ціни пропозиції та прогнозуванні маркетингових цін в галузях рекреаційного та інших видів сервісного природокористування [5].

Що ж стосується західної економічної науки в частині теоретичної основи ціноутворення на природний капітал, то тут необхідно відзначити два моменти. Для тих видів природного капіталу, для яких існують відповідні ринки, ціна формується на основі традиційного ринкового механізму. Однак, оцінка вартості природного капіталу, для якого відсутні ринки (тобто того, що є суспільною власністю загальною користування) залишається невирішеною проблемою. Розрізняють також проміжну підкатегорію товарного природного капіталу, що може продаватись на ринку і, яку можна охарактеризувати як "культивований природний капітал", що виконує суто економічні функції забезпечення виробничого процесу без відповідної екологічної функції збереження природних обмінних процесів в біосфері.

В цілому, можна зробити висновок, що проблема адекватного ціноутворення на природний капітал залишається невирішеною в сучасній теоретичній економіці. Адже традиційні ринкові ціни не можуть врахувати чиннику зростаючої рідкості та дефіцитності природного капіталу. Тому вони націлені на зниження вартості майбутніх витрат, пов'язаних з цим. Що ж стосується суто товарних видів природного капіталу, то нерозв'язаним питанням залишається збільшення пропозиції природного капіталу через відповідне зростання його продуктивності, оскільки біологічна продуктивність є залежною від суто природних чинників існування біосфери. Весь цей клубок проблем стоїть на "порядку денному" сучасної економічної теорії сталого розвитку, яка почала формуватись, як ми відзначали, після доповіді "Комісії Брундтланд"[6]. Ця новітня економічна теорія розвивається такими відомими західними вченими останнього десятиріччя XX ст., як Р. Костанза, С. Ель Се-